

บทที่ ๕

บทบาทของบทร้องในการนำไปสู่สัมฤทธิผลในการรักษาโรค

พิธีกรรมเป็นส่วนสำคัญอย่างหนึ่งที่ทำให้คนในสังคมเกิดการรวมกลุ่ม ดังนั้นจึงทำให้คนที่ได้ร่วมกระทำพิธีกรรมแต่ละครั้งเกิดความอบอุ่นใจและมั่นใจ พิธีกรรมยังทำให้เกิดการสร้างสำเนียงร่วมในความเป็นหนึ่งเดียวกันของคนสังคมและยังเป็นกลไกที่สร้างอัตลักษณ์ภายในกลุ่มชนนั้นๆด้วย หน้าที่สำคัญของพิธีกรรมมีความโดดเด่นในด้านการช่วยให้เกิดความมั่นคงทางด้านจิตใจต่อมนุษย์ เพราะเกี่ยวข้องกับตรงกับการอ่อนน้อมร้องขอและยกย่องบูชาอำนาจลึกลับที่มีพลังอยู่เหนือธรรมชาติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการอ่อนน้อมร้องขอให้เกิดความสุขกายสบายใจปราศจากโรคภัยไข้เจ็บ ยศฐาบรรดาศักดิ์ และโชคลาภความร่ำรวย เช่นเดียวกันกับพิธีกรรมเหยาซึ่งเป็นพิธีกรรมของชาวผู้ไทที่ได้สืบทอดมาแต่บรรพบุรุษ ก็มีจุดมุ่งหมายก็เพื่อการอ่อนน้อมร้องขอต่ออำนาจเหนือธรรมชาติ (ผีไท้ผีแกน) ให้ช่วยรักษาโรคภัยไข้เจ็บเพื่อสร้างความมั่นคงให้กับชีวิตและจิตใจ

พิธีกรรมเหยามีบทบาทและหน้าที่ชัดเจนในสังคมของชาวผู้ไท นั่นก็คือ ใช้ในการรักษาโรค ซึ่งเป็นการแสวงหาหนทางเพื่อรักษาและเยียวยาอาการเจ็บป่วยแบบพื้นบ้าน โดยมีหมอเหยา หมอแคน หมอฮอย ผู้ป่วย ญาติผู้ป่วยเป็นองค์ประกอบสำคัญ บทร้อง (Text) และดนตรี (Music) เป็นสื่อ (Medium) ช่วยให้พิธีกรรมดังกล่าวสมบูรณ์แบบ บทร้องที่นำมาใช้ในพิธีกรรมเหยานอกจากจะมีเนื้อหาและโครงสร้างที่ชัดเจนแล้ว ยังพร้อมด้วยศิลปะทางภาษาที่งดงาม ถ้อยคำที่ใช้ก็ไพเราะ สละสลวยและลึกซึ้งด้วยคุณค่าของความหมาย หมอเหยาจะนำบทร้องมาเป็นสื่อเพื่อติดต่อกับผีไท้ผีแกนและสอนผู้ป่วย

ชาวผู้ไทเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่รักความบันเทิงใจ และได้ใช้ดนตรีมาเป็นเครื่องบรรเทาทุกข์และรักษาอาการป่วยที่เกิดขึ้นทางใจ โดยเสียงดนตรีมีหน้าที่ในการขับกล่อมเพื่อให้เกิดความเพลิดเพลิน โน้มนำใจให้เกิดอารมณ์แบบต่างๆ โดยเฉพาะการสะกดจิตให้เกิดการผ่อนคลาย ถ้าจะอธิบายตามหลักพื้นฐานทางประสาทสรีรวิทยาของกลไกการรับฟังเสียงของบุคคลที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงด้านสรีรวิทยาและด้านจิตใจอารมณ์แล้วก็พบว่า เมื่อเสียงขับลำ (เนื้อร้องและเสียงดนตรี) ซึ่งมีเนื้อหอ่อนน้อมร้องขอ ขับกล่อมและปลอบประโลมใจ ซึ่งมีความไพเราะอ่อนหวาน คลอเคล้ากับเสียงดนตรี (เสียงแคน) ผ่านเข้าไปยังโสตประสาทการได้ยินเสียง (Auditory Apparatus) ขึ้นสู่สมองส่วน Thalamus และ Cortical ในภาวะที่รู้ตัวหรือมีสติสัมปชัญญะ เสียงจะไปปรับเปลี่ยนอารมณ์ เซาว์ปัญญาและความจำ นั่นคือทำให้เกิดความรู้สึกนึกคิด แรงจูงใจ ความสนใจ สมาธิ ความเพลิดเพลิน การหันเหจากสภาวะทางอารมณ์ต่างๆ และจะเกิดการหลั่งสาร Endorphin ในร่างกายทำให้เกิดอารมณ์เป็นสุข ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่าการเหยาเป็นการบำบัดอย่างหนึ่งเรียกว่า “ดนตรีบำบัด” (Music Therapy)^๑

^๑ บำเพ็ญจิต แสงชาติ, การรักษาโรคแบบพื้นบ้านโดยหมอลำผีฟ้า, ภาษาและวัฒนธรรม, ๑๓, ๑ มกราคม - มิถุนายน ๒๕๓๗ : หน้า ๓๑.

วิลเลียม บาสคอม ได้แบ่งบทบาทหน้าที่สำคัญของคติชนเป็น ๔ ประการ คือ บทบาทด้านการให้ความบันเทิง บทบาทด้านการให้การศึกษา บทบาทด้านการควบคุมสังคม และ บทบาทด้านการเป็นทางระบายความคับข้องใจ^๖ ซึ่งทฤษฎีดังกล่าวสามารถอธิบายบทบาทหน้าที่ของพิธีกรรมเหยาได้ในแง่ที่ว่าพิธีกรรมเหยามีบทบาทหน้าที่สำคัญ คือ ช่วยให้เกิดความบันเทิงใจ และช่วยในการระบายความคับข้องใจ ซึ่งบทบาทของการรักษาโรคด้วยวิธีการเหยาเป็นการสร้างความบันเทิงใจ (ในพิธีกรรมเหยาเลี้ยงผีซึ่งมักจะเน้นความรื่นเริงบันเทิงใจของบรรดาหมอเหยา ลูกเมือง ลูกศิษย์และผู้เข้าร่วมพิธีกรรม) ช่วยระบายความคับข้องใจของผู้ป่วย (พิธีกรรมเหยารักษาผู้ป่วย) งานวิจัยนี้จึงได้เน้นความสำคัญกับการศึกษาตัวบทร้อง (Text) และดนตรี (Music) เพื่อมองบทบาทของบทร้องประกอบพิธีกรรมเหยาว่ามีผลสัมฤทธิ์อย่างไร

พิธีกรรมเหยาเป็นส่วนหนึ่งในวิถีชีวิตของชาวผู้ไททั้งในอดีตและปัจจุบัน จากการวิจัยภาคสนามผู้วิจัยพบว่าพิธีกรรมดังกล่าวยังปฏิบัติกันอยู่ในหลายหมู่บ้านและความเชื่อเรื่องผีไทผีแดนก็ยังคงได้รับความเชื่อถืออย่างมั่นคง และอาจกล่าวได้ว่าพิธีกรรมดังกล่าวจะยังคงมีสืบเนื่องต่อไป

หากจะพิจารณาบทร้องซึ่งเป็นส่วนประกอบสำคัญประการหนึ่งในพิธีกรรมเหยา จะพบว่าบทร้องเป็นเครื่องมือสำคัญที่จะนำไปสู่สัมฤทธิ์ผลในการรักษาโรค เพราะบทร้องมีหน้าที่โดยตรงในการเชื่อเชิญให้ผีไทผีแดนมาช่วยในการรักษา เพื่อการส่อง(การหาสาเหตุ)และได้ตามเพื่อการอ้อนวอนร้องขอชีวิต เพื่อการปลอบประโลมใจ ทุกโครงสร้างของบทร้องที่หมอเหยาได้ร้องหรือลำ จะพบว่ามีการใช้ถ้อยคำที่อ้อนหวานไพเราะ เป็นไปเพื่อการขบกล่อม เกลี่ยกล่อม และอ้อนวอน ควบคู่กับเสียงดนตรีในท่วงทำนองที่เศร้าโศก ชวนให้เกิดความเวทนาสงสาร ซึ่งปัจจัยดังกล่าวเป็นการทำให้เกิดความพึงพอใจต่อผีและความอบอุ่นใจมั่นคงทางใจให้กับผู้ป่วย

บทร้องประกอบพิธีกรรมเหยามีกลวิธีที่หลากหลาย เช่น การตรวจหาสาเหตุ การวินิจฉัยด้วยการลำส่องและได้ตาม การรักษาด้วยการอ้อนวอนร้องขอ การให้คำแนะนำและการปลอบประโลมใจด้วยการเรียกขวัญสู่ขวัญ ทำให้บทร้องประกอบการเหยาเป็นเครื่องมือสำคัญที่นำไปสู่สัมฤทธิ์ผลในการรักษาโรค ซึ่งวิธีการรักษาอาจจะแตกต่างกับแพทย์แผนปัจจุบัน แต่วิธีการรักษาด้วยการเหยาก็ยังมีบทบาทหน้าที่ที่สำคัญที่ช่วยตอบสนองความต้องการทางใจของชาวผู้ไทได้เป็นอย่างดี หากจะพิจารณาความสำคัญของบทร้องว่าเป็นส่วนสำคัญที่จะนำไปสู่สัมฤทธิ์ผลในการรักษาโรคแล้วจะพบว่ามีความเป็นเหตุเป็นผล กล่าวคือ บทร้องมีโครงสร้างที่ชัดเจนได้แก่ การไหว้ผีเชิญผี การลำส่องและได้ตาม การอ้อนวอนร้องขอ การเรียกขวัญและสู่ขวัญ การส่งผีและลาผี โครงสร้างหรือขั้นตอนดังกล่าวมีกลวิธีการใช้ภาษาหลายแบบ เช่น การไหว้ผีเชิญผีด้วยการอ้อนวอนร้องขอ การลำส่องและได้ตามด้วยการถามสาเหตุของอาการป่วย เมื่อได้สมุฏฐานของโรคจากขั้นตอนดังกล่าวก็จะวินิจฉัยโรคและทำการรักษาด้วยการเรียกขวัญสู่ขวัญของผู้ป่วย

^๖ Bascom, William. "Four Functions of Folklore" *The Study of Folklore*. Ed. By Alan Dundes. New Jersey : Prentice – Hall. p. ๒๗๕ - ๒๘๕.

ให้กลับคืนมาสู่ร่างกาย เมื่อเสร็จสิ้นพิธีก็จะมีการเชิญผีกลับด้วยการส่งผีและลาผี ดังนั้นจะพบว่า โครงสร้างหรือขั้นตอนที่ปรากฏในบทร้องมีความสัมพันธ์กันกับกลวิธีการใช้ภาษา เพื่อที่จะนำไปสู่ สมฤทธิผลของการรักษาโรค ผู้วิจัยจึงได้จำแนกบทบาทหน้าที่ของบทร้องเป็น ๔ ประเภท คือ ๑) เป็นเครื่องมือในการถามหาสมุฏฐานของโรค ๒) เป็นเครื่องมือในการวินิจฉัยอาการเจ็บป่วย ๓) เป็นเครื่องมือในการบอกวิธีการแก้ไขและรักษาและ ๔) เป็นเครื่องมือในการปลอบประโลมใจ ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

๕.๑. เป็นเครื่องมือในการถามหาสมุฏฐานของโรค

บทบาทหน้าที่สำคัญของบทร้องประกอบการเหยาประการแรกคือ เป็นเครื่องมือในการถามหาสมุฏฐานของโรค หมอเหยาใช้กลวิธีการถาม ๒ แบบ คือ ถามด้วยคำพูดปกติและถามด้วยกลอนลำฉญา โดยการถามทั้งสองแบบจะมีลักษณะที่สอดคล้องกัน ซึ่งจะจำแนกรายละเอียดดังต่อไปนี้

๕.๑.๑. การถามด้วยคำพูดปกติ

การถามด้วยคำพูดปกติมักจะถามเกี่ยวกับสารทุกข์สุขดิบและถามเรื่องราวโดยทั่วๆ ไปที่เกี่ยวกับอาการเจ็บไข้ได้ป่วย ความอุดมสมบูรณ์ของผลิตผลทางการเกษตรหรือแม้แต่การถามสารทุกข์สุขดิบของเพื่อนบ้านคนอื่นๆ ในหมู่บ้านที่หมอเหยาเคยรู้จัก ทั้งนี้เพื่อเป็นการสร้างสัมพันธภาพที่ดีระหว่างหมอเหยากับผู้ป่วยและญาติผู้ป่วย ในบางกรณีที่หมอเหยาและผู้ป่วยรู้จักกันเป็นอย่างดี การถามมักจะเกี่ยวข้องกับอาการเจ็บไข้ได้ป่วย ซึ่งหมอเหยาพอจะทราบอาการป่วยของผู้ป่วยพอสังเขปจากญาติหรือลูกเมืองและลูกศิษย์ของหมอเหยาที่นำเครื่องบูชา (ขันคาย) ไปบอกกล่าว (คอบ) เพื่อให้มารักษาอาการป่วยของผู้ป่วย การถามจึงมักจะใช้คำถามด้วยคำพูดปกติเพื่อให้ได้รายละเอียดของข้อมูล โดยจะนำไปสู่การวินิจฉัยโรค การถามของหมอเหยามักจะใช้คำถามที่มีขนาดสั้น ถามเกี่ยวกับสารทุกข์สุขดิบของผู้ป่วย ทั้งนี้จะสังเกตเห็นว่าคำถามด้วยคำพูดปกติมีลักษณะที่ไม่เป็นทางการ บางคำถามต้องการคำตอบ บางคำถามก็ไม่ต้องการคำตอบ รูปแบบของคำถามส่วนมากจะเป็นแบบปิด ให้เลือกตอบว่าใช่หรือไม่ ถ้อยคำที่ใช้มักแสดงถึงความใกล้ชิดสนิทสนมและมักเป็นคำใช้เรียกเครือญาติ เช่น อาว อา ญา พ่อ ญาแม่ โพะอู้ย แม่อู้ย นางสาว ฯลฯ การถามของหมอเหยาด้วยคำพูดปกติมีรายละเอียดดังนี้

(พูด - ถาม) เป็นแนวเลื้อยอยู่ดีมีแฮงอยู่เบาะ

(พูด - ตอบ) กะบ่สุขขำบายดีปานได้ละแม่ครูเอ๊ย

(พูด - ถาม) ปีนี้ข้าวกล้าเป็นแนวเลื้อย น้ามีโท้มบ้อปูปลานาแนวคือสิอุดมสมบูรณ์เนาะ

(พูด - ตอบ) โอ๊ยกะพออยู่พอกินนั่นละแม่ครู กล้าปีนี้กะตกหล้าหน่ออยู่ กะย่านได้หน้าปุ๋ยใส่ฮั่นหละ

(พูด - ถาม) พ่อเจ้าเอ็นเห็นอยู่มิสุข กินมิแซบกะยะยากอยู่ชั้นบ้อ

(พูด - ตอบ) โอัยกะคือสิจั้งชั้นละ บ่มีคนพาเฮ็ดพาทำแล้วปีนี้

(พูด - ถาม) โอัย จั้งว่าเป็นแนวเลื้อน้อพ่ออวจั้งปะมิได้ มีแนวเฮ็ดแนวต้งบ้อ

(พูด - ตอบ) กะจั้งว่านี่ละเบ้อจั้งได้เซิญแม่ครุมาส่งมาเหยาเบ็งว่า

แม่หนียังเฮ็ดเห็น อยู่สิ้อ ๆ กะปากบ่ได้

(บทร้องสำนวนนางกองสี คำชนะ)

(แปลความ) (ถาม) เป็นอย่างไรบ้างสบายดีอยู่หรือไม่(ตอบ)ตอนนี้ก็ไม่ค่อยอยู่ดีเท่าไร

(ถาม) ปีนี้ข้าวกล้าเป็นอย่างไรบ้าง น้ำท่วมหรือเปล่า ปลูกลาอาหารอุดมสมบูรณ์หรือเปล่า (ตอบ)

ก็พออยู่พอกิน ปีนี้หว่านกล้าซำก็คงจะได้แรงปุ๋ยเพื่อให้ทันดำ (ถาม) พ่อเจ้าเรือนมาเจ็บไข้ได้ป่วย

ปีนี้ก็คงจะทำนาอยู่ยากอยู่ใช่ไหม (ตอบ) ก็คงจะเป็นเช่นนั้นละ เพราะขาดผู้พาทำนาในปีนี้ (ถาม)

ไม่รู้ว่าจะเหตุอันใดที่ทำให้พ่อเจ้าเรือนพูดไม่ได้ หรือว่ามีอะไรมาทำให้เจ็บไข้ได้ป่วย (ตอบ) คิดว่า

คงมีอะไรมากระทำให้จั้งได้เซิญแม่ครุมาช่วยส่งและรักษาดูว่าเกิดจากสาเหตุอะไรแน่ เพราะอยู่

เฉยๆ ก็พูดไม่ได้

(พูด) โอัย ไกลปานใดกะมายามน้อ

(พูด - ตอบ) เห็นว่าเขื่อนมันลาย สายมันอ่อน เห็นมาย้อยาม

(พูด - ถาม) เห็นมาแต่ทางใด

(พูด - ตอบ) มาแต่ทางพุ้น ทางบ้านเก่าเมืองหลังของชะเจ้า

(พูด - ถาม) เห็นมาหยัง มายามชื้อชื้อเบาะ อยากรได้หยัง อยากรกินอียังอยู่เบาะ

(พูด - ตอบ) มีพาหวาน โจ้กะทาน หวานกะให้

(พูด) เอ้อ บ่ยากดอกขอแต่ดีแต่เซาดอก

(พูด) ผีเซ้อชะเจ้าบ่แสงปานใดกินแต่ปลูกกะแล้วชะเจ้ากะเมอ

(พูด - ถาม) บ่แม่นบ้อมาแต่ทางไกล

(บทร้องสำนวนนางปอน คำปลิว)

(แปลความ) แม้ว่าจะไกลขนาดไหนก็มาเยี่ยมยามถามข่าวนะ (ตอบ) เขาบอกว่าผีเซื่อ

(ผีบรรพบุรุษ) มารบกวนและมาเยี่ยม (ถาม) แล้วพวกเขามาจากทางไหนละ (ตอบ) มาจากทาง

โน้นละ มาจากบ้านเก่าของเขา (ถาม) แล้วพวกเขาทำอะไร มาเยี่ยมเฉยๆ หรืออยากจะได้

อะไร อยากรกินอะไรกับลูกหลานใช่ไหม (ตอบ) พวกเขาอยากจะกินข้าวปลาอาหารทั้งควหวาน

(พูด) ไม่มีปัญหาสำหรับเรื่องอาหาร ขอเพียงแต่อาการป่วยของลูกหลานหายเป็นปกติ (พูด) ผี

เซื่อของพวกท่านก็ไม่ค่อยแรงเท่าใดนัก มาแค่อยากจะกินข้าวปลาเท่านั้นถ้าได้กินจนอิ่มหน้า

แล้วพวกเขาก็กลับ (ถาม) คงไม่ใช่มาจากทางไกลหรอกนะ

(พูด - ถาม) คันแม่นเอ้ยจักเป็นสังเด้นน้อ

(พูด - ตอบ) เป็นไข้ได้ป่วยนี้แล้ว

(พูด - ถาม) คันว่าเจ็บป่วยไข้ไปมากะเห็นอยู่

(พูด - ตอบ) ไปมาได้อยู่ ทะเป็นในจิตใจนี่แหละ บ่ค่อยขึ้นสันต์ กินข้าวบ่ได้นี้แล้ว อีหยัง มาเฮ็ดให้เพิ่น หาซอกเบ็งก่อนดูไ้ไ้ผู้มีตาทิพย์ส่องเบ็งเห็น เดี่ยวนี้ชาวเมืองคนมันหูหนาดาดันไ้

(บทร้องสำนวนนางอ่อนศรี บุสะอาด)

(แปลความ) ไม่ทราบว่าเป็นอะไรละ (ตอบ) เจ็บไข้ได้ป่วยธรรมดาเนี้แหละ (ถาม) ทำไ้ถึงบอกว่เจ็บป่วยละ ทั้งที่เห็นไปไหนมาไหนไ้สะดวก (ตอบ) ไปมาได้อยู่หรือก แต่ว่เป็นเกี่ยวกับจิตใจ รู้สึกว่ขุ่นข้องหมองมัวในจิตใจ กินข้าวบ่ค่อยไ้ ไม่ทราบว่มีอะไรมากระทำไ้เป็นอย่งนี้ ขอให้แม่หมอมผู้มีหูทิพย์ตาทิพย์ช่วยดูหน่อยเถิดว่มันเป็นอะไรกันแน่ ตอนนี ชาวเมืองคน (ผู้ป่วย) หูหนาดาดัน (หมดหนทาง) ที่จะรักษาแล้ว

(พูด) ญาแม่ ญาพ่ออยู่ดีมีแฮงอยู่บ่หน่ทางนี้ คันเว้าฮอดญาพ่อเจ้าเฮือนกะเจ็บกะป็น จักแม่หนีหยังดอกมาต้องมาซุนเพิ่น เฮ็ดจ้งไ้กะบ่ถึก หาหมอมองไ้กะบ่ผอน

(บทร้องสำนวนนายลอย การุญ)

(แปลความ) พ่อแม่พี่น้องอยู่ดีมีสุขหรืออย่งไร เป็นอย่งไรบ้างพ่อเจ้าเรือนที่เจ็บป่วย มีอะไรมาทำให้เกิดโรคร้ายถึงรักษาบ่กับแพทย์หลายแห่งกัไม่หายกินยาหลายขนานกัยังไม่ทุเลา

๕.๑.๒. การถามด้วยกลอนลำผญา

การถามด้วยกลอนลำผญา นับเป็นกลวิธีเฉพาะทางของหมอเหยาซึ่งปรากฏกลวิธีดังกล่าวมากที่สุดในการเหยา การใช้ภาษาด้วยการลำผญาเป็นการเน้นความสำคัญของบทร้องและดนตรีที่ใช้บรรเลงในการสื่อสารกับผี เทวดาและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มีอำนาจเหนือธรรมชาติ ในเมื่อไม่ใช้การสื่อสารกับคน ดังนั้นภาษาหรือสื่อที่ใช้ก็กัควรมีความพิเศษ กล่าวคือ มีความพิเศษในเรื่องของคำ ความหมาย รวมถึงดนตรีกัต้องมีความพิเศษในท่วงทำนองด้วย กลวิธีดังกล่าวนำมาใช้ในโครงสร้างขั้นตอนต่าง ๆ เช่น การไหว้ผีเชิญผี การลำส่่งและไ้ถาม การอ้อนวอนร้องขอและการขู่ การเรียกขวัญสู่ขวัญ การลาผีและส่งผี รูปแบบของการถามไ้ไ้เป็นคำพูดปกติ หากแต่เป็นบทกลอนหรือลำ มีท่วงทำนองและจังหวะคลอไปกับเสียงแคน ส่วนมากจะเป็นการถามระหว่างหมอเหยากับผี หมอเหยากับลูกเมืองหรือลูกศิษย์ คำตอบจะอยู่ที่ผลของการเสี่ยงทายจากไข่ดาดบและข้าวสาร เนื้อหาของการถามจะเกี่ยวกับสาเหตุของอาการป่วย สถานที่และที่มาของผี ความต้องการของผี ซึ่งรายละเอียดต่าง ๆ มีดังนี้

ไ้ยคันแม่นเป็นจ้งไ้สิสานไซลงไปบ่อง
คันว่สุขแสนลำไ้บ่บอกข้อยแห่นโพะเฮีย
คันทางไ้แต่แท้ให้เจ้าเว้าเจ้าจาเด้อ
มาทางภูฝ่ายกำถ้ำนั้นแม่นบ่หน่
เชิญเจ้าบอกจ้งจ้งแกลงเว้าให้ข้อยฟ้ง

คันว่เป็นดาล่องทางข้อยสิไ้ได้ตาม
คันว่มาทางไ้แต่แท้ทางไ้บ่บอกข้อยแห่น
ทางภูไหนยหนาทางผาคัดไหนยใหญ่
คันหนักเจ้าปานไ้บ่บอกข้อยแห่น

(บทร้องสำนวนนางกองสี คำชนะ)

(แปลความ) ตอนนี้มีมีความสุขอยู่ดีหรืออย่างไร ถ้าสุขหรือทุกข์ก็ขอให้บอกด้วย ตอนที่ก็ยังไม่ทราบที่ท่านมาจากสถานที่ใด ท่านมาจากภูผาลูกใหญ่ใช่หรือไม่ อาการของผู้ป่วยหนัก หนาสาหัสเพียงใดขอให้บอกให้ทราบด้วย

นบใส่กำมือเท้าใส่หัว
มาขออดบ้านอินางน้อย
อินางเขาเป็นเหตุฮ้อน

เร็วเร็วให้พร้อมพร้ามาหาน้อง
เขื่อนชานบ่อนเขาอยู่
ประการแท้สิ่งได้อีโพะเอีย
(บทร้องสำนวนนางศรี เหลลาเคน)

(แปลความ) ยกมือขึ้นเหนือหัวขอให้ท่านมาพร้อมกันที่บ้าน มาอยู่ในที่ที่เคยอยู่ อยากจะขอทราบว่าคุณบ้านของเรามีเรื่องเดือดร้อนอะไร อยากจะให้ท่านช่วยดูและสอดส่องให้ด้วย

ถามหาเจ้าถามข่าวถามครว
ถามข่าวพี่น้องทางบ้านเจ้าอยู่ดีบ้อ

ถามข่าวใกล้ข่าวไกลนั้นสาก่อน

(บทร้องสำนวนนางบุญทม อุสาพรม)

(แปลความ) ขอถามข่าวครวทั้งใกล้และไกลว่าพี่น้องทั้งหลายมีความสุขดีหรืออย่างไร

คันทว่าศรีคราญนี้ภูมิลำเนาบ่อนเพื่อนหล้า
คันผูกอยู่นั้นเพื่อนกะนอน
คันทว่าภัยอันใดมาเบตต้อง

คันปลุกเฮินนั้นเพื่อนกะอยู่
คันสิเป็นเหตุฮ้อนประการแท้สิ่งได้
เขินให้อ้ายชอกทางในเบ็งแล้ว

(บทร้องสำนวนนางบุญทม อุสาพรม)

(แปลความ) ที่อยู่ของท่านคนนี้ ทั้งบ้านที่อยู่ ทั้งอยู่ที่นอนมีเหตุไม่ตีประการใด หรือว่ามีภัยร้ายมาเบียดเบียน ขอเชิญให้พี่คันและส่องดูข้างในด้วย

คนผู้นี้ผีมาช่นดาหล่างเล่า
มีบ่น้อผีมาชอกกินน้ำ
ชอกกินน้ำเต้าแก้ว
หรือผีตงกะมาผ่าบ่น้อ

ผีมาเข้าดาหล่างเขื่อนบ่น้อ
สาวแพงได้ตักบ่อน
กระบวยน้อยบ่งสังคิน
หรือผีห่ากะมาบ่นบ่น้อ

(บทร้องสำนวนนางบัวลอน นาดา)

(แปลความ) สาเหตุของคนป่วยรายนี้มีผีมาทำให้เจ็บป่วยทั้งทางกายและทางใจใช่หรือไม่ หรือว่ามีผีมาขอแบ่งปันชีวิตและคนป่วยก็ได้ให้สัญญาว่าจะให้ชีวิต นอกจากนี้ยังมีสาเหตุมาจากผีตงและผีห่าชนิดต่างๆ ที่มาหลอกล่อให้คนป่วยหลงกลใช่หรือไม่

(ก) คันอยากได้อันใดสิแต่ง
มาจาเว้านำกันให้มันคักแทน
(ค) มาแต่โดนแล้วลูกแก้วเอย
มาขอช้อนนอนนำไต่บ่อน

คันอยากได้อันใดเพื่อนสิแต่งตาม
เลียบเลียบเข้าเสียงเงาให้เขาเบ็ง
นอนดินกะเปียกนอนหญ้ากะอื่น
มาขอช้อนบ่อนเสื่ออินางน้อย

(บทร้องสำนวนนางศรี เหลลาเคน)

(แปลความ) (ถาม) ถ้าผิต้องการอะไรก็ขอให้บอกจะได้จัดทำให้ตามความต้องการ เพียงแต่ให้บอกสิ่งที่ต้องการอย่างชัดเจน (ตอบ) มานานแล้ว ได้แต่นอนกลางดินกินกลางทราย เขาไม่ยอมให้เข้าไปอยู่ในบ้านด้วย อยากจะมาขอยุ่อาศัยกับผู้ป่วยด้วย

จากการวิจัยพบว่าการถามเป็นเครื่องมือสำคัญประการแรกที่จะนำไปสู่สมมุติฐานของโรค ซึ่งปรากฏว่ามี ๒ แบบ คือ การถามด้วยคำพูดปกติ และการถามด้วยกลอนลำผญา ซึ่งการถาม ทั้ง ๒ แบบ มักจะมีส่วนที่สัมพันธ์กัน คือ ถามเกี่ยวกับสารทุกข์สุขดิบของผู้ป่วย ถามเกี่ยวกับสาเหตุของโรค ถามเกี่ยวกับอาการของโรค เมื่อทราบสาเหตุที่แน่ชัดแล้วจึงนำไปสู่กระบวนการ วินิจฉัยและขั้นตอนของการรักษาต่อไป

๕.๒. เป็นเครื่องมือในการวินิจฉัยอาการเจ็บป่วย

การวินิจฉัยอาการเจ็บป่วยเป็นขั้นตอนที่ต่อเนื่องจากการถาม เมื่อหมอเหยาทราบอาการป่วยในเบื้องต้นแล้วว่ามีสาเหตุมาจากอะไร หมอเหยาจะแจ้งสาเหตุของการเจ็บป่วยนั้นแก่ผู้ป่วย และญาติผู้ป่วยให้ทราบ หลังจากนั้นจะทำการถามซ้ำเพื่อนำผลจากการถามมาวิเคราะห์และวินิจฉัยหาสาเหตุที่แท้จริงของสาเหตุของการเกิดโรค ซึ่งสาเหตุของโรคก็จะมาจากผี ได้แก่ ผีไห้ ผีแกน ผีเชื้อ (ผีบรรพบุรุษ) ผีน้ำ ผีนา ผีป่า ผีภู ผีแม่หม้าย ผีพราย ผีปอบ ฯลฯ ทำให้เกิดการเจ็บป่วย การวินิจฉัยจะกระทำซ้ำอีก ๒ ครั้งหลังจากการตรวจด้วยเครื่องมือต่างๆ ของหมอเหยา เช่น การเสี่ยงทายไข้ การเสี่ยงทายดาบ การเสี่ยงทายข้าวสาร การเสี่ยงทายน้ำ และการเสี่ยงทายเงิน เป็นต้น ในขั้นตอนของการวินิจฉัยหมอเหยาจะใช้ทั้งคำพูดปกติและบทร้องที่เป็นกลอนลำเพื่ออธิบายสาเหตุสำคัญและอาการของโรคที่เกิดขึ้นกับผู้ป่วย ซึ่งสาเหตุของอาการป่วยที่หมอเหยาตรวจพบจากผู้ป่วยมักมาจากหลายสาเหตุและจะเป็นกุญแจสำคัญที่นำไปสู่การรักษาของหมอเหยาและการปฏิบัติตนในฐานะผู้ป่วย ซึ่งการวินิจฉัยนี้เองได้เป็นเครื่องมือสำคัญอีกอย่างหนึ่งที่ช่วยไขข้อข้องใจให้กับผู้ป่วยและเป็นกลวิธีการรักษาโรคอีกอย่างหนึ่งด้วย

ถ้าหากพิจารณาสาเหตุของอาการเจ็บป่วยทั้ง ๑๐ กรณี จะพบว่าสาเหตุหลักของอาการเจ็บป่วยนั้นมักจะเกิดจาก “ผี” โดยเฉพาะผีไห้ผีแกน (มีอำนาจสามารถทำให้เกิดทั้งความสุขและความเจ็บป่วย) ผีเชื้อ (ผีบรรพบุรุษ) ซึ่งเป็นผีที่ชาวผู้ไทให้ความเคารพและนับถืออย่างแพร่หลายในทุกจังหวัดที่มีกลุ่มผู้ไทอาศัยอยู่ ผีน้ำ ผีไร่ ผีนาและผีป่า มีบางส่วนที่เกิดจากผีแม่หม้ายและผีร้ายอื่นๆ นอกจากนี้ยังมีปัจจัยอื่น เช่น โรคประจำตัว โชคชะตาและความเชื่อเรื่องกรรม ผู้วิจัยได้แยกแยะสาเหตุที่ทำให้เกิดการเจ็บป่วยเพื่อให้เห็นอย่างชัดเจนดังรายละเอียดในตารางที่ ๖

ตารางที่ ๖ สาเหตุของความเจ็บป่วยตามการวินิจฉัยของหมอเหยา

อาการของผู้ป่วย	ระยะป่วย	วินิจฉัยของแพทย์	การวินิจฉัยของหมอเหยา
๑. เหนื่อยหอบ อ่อนเพลียตามร่างกาย รับประทาน	๓ ปี	โรคชรา (ผู้ป่วยอายุ ๗๙ ปี) มีความดัน	ผู้ป่วยไม่ได้เลี้ยงผีนาและผีไห้ผีแกนมา ๓ ปี และ

อาหารไม่สะดวก		แทรกซ้อน และโรคหอบหืด	ขัดแย้งเรื่องการจัดการ มรดกกับน้องสาว
๒. ปวดขา เดินไม่สะดวก เวลาเดินเหมือนจะล้มหมด แรง	๑ ปี	ผู้ป่วยอายุ ๔๕ ปี มีโรค ประจำตัวคือโรคเหน็บ ชาและความดันโลหิต สูง มีน้ำหนักเกิน มาตรฐาน	ผีให้ผีแถมต้องการมาอยู่ ด้วย โดยสืบมาทางสายของ แม่ที่เคยถือผีให้ผีแถม
๓. ปวดศีรษะ	๗ ปี	โรคประสาท (ปัจจุบัน เข้ารับการรักษากับ โรงพยาบาลจิตเวช นครพนม)	ผีเชื่อต้องการมาอยู่ด้วย และผีแม่หม้ายอยากจะมา ชักชวนให้ไปอยู่ด้วย
๔. อ่อนเพลียและเหม่อลอย	๑ ปี	โรคเครียด	ผีเชื่อ ผีให้ผีแถมและผีน้ำ ต้องการมาอยู่ด้วย ผู้ป่วยไม่ เคยนับถือผี (ผู้ป่วยมีเรื่อง ขัดแย้งกับน้องขอสามีเรื่อง มรดก)
๕. ปวดศีรษะ	๒ ปี	เนื้องอกในสมอง อาการแสดงเมื่อผู้ป่วย ล้มศีรษะฟาดพื้นและ โดนไม้ทิ่ม	ผีไร่และนามากระทำ เนื่องจากผู้ป่วยเบิกพื้นที่ป่า เพื่อปรับเปลี่ยนเป็นพื้นที่นา ทำให้ผีไร่ที่อยู่ โดยที่ไม่ทำที่ อยู่ให้ผี
๖. หายใจติดขัด ซ็อกหมด สติเฉียบพลันและความดัน	๖ ปี	เบาหวานกำเริบอย่าง รุนแรง	ผีนา ผีปู่ตาและผีแม่หม้าย ทำให้เจ็บป่วย เนื่องจาก ผู้ป่วยไม่เคยเลี้ยงผีนาและผี ปู่ตาเลย ส่วนผีแม่หม้ายก็ อยากได้ผู้ป่วยเป็นสามี
๗. พุดไม่ได้ ปากเปี้ยว	๗ วัน	กลามเนื้อตึงและอัม พฤกษ์ชั่วคราว	ผีให้ผีแถม ผีนา ผีน้ำทำให้ เจ็บป่วย เนื่องจากไม่เลี้ยงผี อย่างต่อเนื่อง
๘. ปวดหลังอย่างรุนแรง นอนไม่ได้	๒ ปี	ไขสันหลังอักเสบ	ผีไร่ผีนา ผู้ป่วยรื้อถอนที่อยู่ ของผีออกทำให้ผีไม่มีที่อยู่ อาศัย นอกจากนี้ยังบุกเบิก พื้นที่ทำไร่แดงกวาและสวน พริกในบริเวณของผีโดยไม่

			ขออนุญาต
๙. เจ้าอาวาสไม่สบาย	๓ ปี	โรคหัวใจและเบาหวาน	มีเจ้าอาวาสองค์ก่อนทำให้ป่วย เนื่องจากเจ้าอาวาสรูปปัจจุบันไม่ได้จัดรูปเทียนบอกกล่าวและบูชาก่อนจะมาเป็นเจ้าอาวาส
๑๐. เลื่อนลอย จิตใจไม่อยู่กับเนื้อกับตัว ความดัน	๕ ปี	โรคหัวใจ	มีให้ผีแค้นต้องการมาอยู่ด้วย ชะตาดกปีเคราะห์ กกมิ่งแขวน กกแนส่าย

แม้ว่าสาเหตุของความเจ็บป่วยตามการวินิจฉัยของหมอเหยาจะเกี่ยวข้องกับ "ผี" เป็นส่วนมาก แต่หากพิจารณาให้แล้วจะพบว่า สาเหตุที่ผีทำให้เกิดความเจ็บป่วยนั้นล้วนเกี่ยวข้องกับพฤติกรรมของบุคคลแทบทั้งสิ้น อาจจะเป็นพฤติกรรมที่เกิดขึ้นระหว่างคนกับคน คนกับผี และคนกับธรรมชาติก็ได้ แสดงให้เห็นว่าอาการป่วยของคนตามการวินิจฉัยของหมอเหยาเป็นไปเพื่อการชี้แนะให้รู้สึกสำนึกกับสิ่งที่แต่ละบุคคลได้กระทำ ผีบรรพบุรุษ ผีให้ผีแค้น ผีน้ำ และผีไร้ผีนานหรือผีอื่นๆ ต่างเข้ามามีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตของบุคคล โดยเป็นตัวควบคุมให้บุคคลในสังคมดำเนินไปอย่างเป็นระเบียบ เช่น การแก่งแย่งชิงมรดกกันระหว่างพี่น้องผีเชื่อจะทำให้เกิดความเจ็บป่วย การบุกรุกพื้นที่ป่าและนา ผีป่าผีนางจะทำให้เกิดการเจ็บป่วย การทะเลาะต่อหน้าที่ที่พึงปฏิบัติต่อบรรพบุรุษผีเชื่อจะทำให้บุคคลในครอบครัวเจ็บป่วย การทะเลาะเบาะแว้งกันของคนในหมู่บ้านผีป่าจะทำให้ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งได้รับความเจ็บป่วย เป็นต้น

๕.๓. เป็นเครื่องมือในการบอกวิธีการแก้ไขและรักษา

บทร้องประกอบการเหยานอกจากจะทำหน้าที่ในการถามและวินิจฉัยหาสาเหตุของโรคแล้ว ยังมีหน้าที่ในการบอกวิธีการแก้ไขและรักษา ซึ่งถ้าเทียบกับการรักษาของแพทย์แผนปัจจุบันก็จะพบว่าทำหน้าที่เช่นเดียวกัน การแก้ไขและรักษาของหมอเหยามี ๒ ประการ คือ การรักษาด้วยการอ้อนวอนและการรักษาด้วยการส่งผี ในขั้นตอนของการอ้อนวอนนั้นหมอเหยาจะทำการร้องลำเพื่อขอและต่อรองกับผี และยังมี การเสนอสินบนแบบต่างๆ ให้กับผี เพื่อให้เกิดความพึงพอใจ ส่วนการรักษาด้วยการส่งผีหมอเหยาจะกระทำพิธีด้วยเครื่องมือต่างๆ เช่น การส่งกระทง การแต่งแก้เสียเคราะห์ การส่งเรือ และการตัดขั้วฝ้ายขั้วแพร พร้อมกับการร้องลำเพื่อส่งผีให้กลับบ้านเมืองของตน ถ้าหากจะเทียบกับการรักษาของแพทย์ก็น่าจะเปรียบได้กับการใช้เครื่องมือต่างๆ ตรวจรักษาโรค และการบอกวิธีการรักษาก็คงจะเป็นการแนะนำการรับประทานยาและวิธีการดูแลตนเองว่าต้องทำอะไร เช่นเดียวกันหมอเหยาใช้บทร้องบอกวิธีการรักษา

ตนเองของผู้ป่วย ซึ่งเป็นวิธีการแก้ไขตามความต้องการของผี ปฏิบัติตามคำกล่าวของหมอเหยา เป็นต้น ซึ่งการบอกวิธีแก้ไขและรักษาของหมอเหยา มีรายละเอียดดังนี้

(พูด) หนักซุ่มเจ้ากะสิหาบหยาบซุ่มเจ้าสิ้อยู่บ้อ ซุ่มเจ้าประทับอยู่บ้านเดิน ต่ออายุอยู่บ้านเดิน คำโพธิ์คำไฮ ปล่อยสัตว์ปล่อยสิ่ง ปล่อยนางผู้โหลง ปล่อยนางโพงผู้ใหญ่ ของฮ้อยของพัน ชื่นเสื้อผ้าแพร ให้สิ้นสุดเจ้ากรรมนายเวร ข้าวเก้าก่า น้ำเก้ากอก ผ้ายสีบชะตา

(บทร้องสำนวนนางบุญทม อูสาพรหม)

(แปลความ) ถึงแม้ว่าหนักก็จะหาบ แม้จะทุกข์ยากเพียงใดพวกท่านจะสู้ใช้หรือไม่ ให้พวกท่านทำพิธีที่วัด (บ้านเดิน คือ วัด) ให้ต่ออายุที่นั่น ให้หาไม้ไปค้ำยันต้นโพธิ์ต้นไทร ปล่อยสัตว์ต่างๆ ปล่อยนางผีโพงทั้งน้อยใหญ่ มีของจำนวนร้อยและพัน ทั้งผ้าชิ้นและเสื้อ เพื่อให้สิ้นสุดกับเจ้ากรรมนายเวร เอาข้าวสารเก้าก่ามือ เอาน้ำเก้าก่ากระบอกไม้ไผ่ไปใถ่เอาขวัญพร้อมกับผ้ายสีบชะตาชีวิต

(ลำ) เยอคันว่าเป็นจิ้งจี้ขอแต่งตามลายก่อนแล้ว	แก้สาก่อนแก้ตามลายให้เจ้าสาก่อน
เฮ็ดกระทงแก้สาก่อนแต่งกระทงแก้สาก่อน	เฮ็ดไปแล้วข้าวดำบั้งแพงข้าวแดงบั้งดี
ขอแก้ตามชาวยมายตามเงื่อนไขให้เจ้าสาก่อน	แก้เคราะห์มือเวียนแก้เข็ญมือเข้า
แก้เคราะห์ผีป่นแก้ววันผีแต่ง	แก้เคราะห์เดือนบฮีเคราะห์ปีบกว้าง
ได้แต่งแล้วกะมีทั้งนกทั้งหนูทั้งปูทั้งปลา	ครบปีเคราะห์ปีนครบวันเคราะห์แบ่ง
ได้กินหมากแข่งทั้งเครือได้กินหมากเชื่อทั้งวัน	มีทั้งจะหรงดอกไม้เอาใส่ทั้งสอนลอน

(บทร้องสำนวนนางปอน คำปลิว)

(แปลความ) ถ้าเป็นอย่างนี้ก็ขอแต่งตามจารีตที่เคยมีมา ขอแก้ไขตามที่ครูบาอาจารย์เคยพาทำมา ทำกระทงแต่งแก้เสียเคราะห์ ทำแล้วข้าวดำข้าวแดงก็อย่าได้ตระหนี่ แก้และปลดเคราะห์ไปตามที่เขาพาทำกันมา แก้ทั้งเคราะห์เข้า แก้เคราะห์เคราะห์วัน แก้เคราะห์ผีที่แบ่งปันมาให้ แก้เคราะห์เดือนและเคราะห์ปีด้วยนก หนู ปู ปลา มีมะแว้ง มะเขือ มีผลไม้และดอกไม้ต่างๆ

(พูด) เฮ็ดกระทงตัดพร้อม เฮ็ดเฮือพร้อมเด้อ เอาช้างเอาม้าเฮ็ดให้เพิ่นพร้อม

(พูด) แต่งเครื่องพอ ยอเครื่องแมน่ละกะเข้ามาใกล้ๆ

(พูด) ให้ชะเจ้านั้นมาจำออก เพราะว่าเข็มนันลาย สายมน่อ่น ดอนแต่นเครื่องมันแข่ง มาแต่ใสกะให้เมื่อ มาเลิกออกมาลาออก กินข้าวแล้วกะให้ฟ้าเวเมื่อ

(บทร้องสำนวนนางอ่อนศรี บุสะอาด)

(แปลความ) ทำกระทงเพื่อใช้ตัดเคราะห์ ทำเรือเพื่อส่งผีด้วย เอาเหล่า ยาปลาปิ้งใส่ในเรือและกระทงด้วย ถ้าแต่งเครื่องสังเวชบูชาเสร็จแล้วก็ให้ผู้ป่วยเข้ามาใกล้ๆ ให้เอาข้าวมาตั้งความเจ็บป่วยออก ให้ผีออกไปจากร่างกาย ให้ขวัญกลับคืนมา ผีบรรพบุรุษก็ขอให้กลับไป มาจากทางไหนก็ขอให้กลับทางนั้น กินข้าวอิมหน้าสำราญแล้วก็ให้รับกลับ

จากการวิจัยพบว่าการบอกวิธีแก้ไขและรักษามักจะกระทำอยู่ ๒ แบบ คือ การกระทำด้วยการร้องลำหรือพูดอธิบายและการปฏิบัติ การกระทำด้วยการร้องลำหรือพูดอธิบายมักจะร้อง

ล่าหรืออธิบายด้วยการอ้อนวอนร้องขอหรือแจกแจงรายละเอียดที่ผู้ป่วยจะต้องกระทำ เช่น จัดหาสิ่งของที่ผิดต้องการ หรือกระทำตามที่ฝบอกให้ทำ ส่วนการปฏิบัติหมอเหยาจะเป็นผู้ปฏิบัติพิธีกรรมเอง เช่น การแต่งแก้เสียเคราะห์ การส่งกระทง การส่งเรือ การตัดฝ้าย การเสียงสายมิ่งสายแนน เป็นต้น

๕.๔. เป็นเครื่องมือในการให้กำลังใจผู้ป่วย

บทร้องประกอบการเหยา มีบทบาทหน้าที่ในการให้กำลังใจผู้ป่วย เพราะเชื่อว่าขณะที่ป่วยนั้นขวัญของผู้ป่วยจะหนีออกจากร่างกาย ทำให้ร่างกายอ่อนแอ ขาดความอบอุ่นใจ ขาดความมั่นคงทางจิตใจ การประกอบพิธีกรรมเหยา โดยเฉพาะขั้นตอนการเรียกขวัญสู่ขวัญจึงเป็นการบำรุงขวัญและกำลังใจได้อย่างดี ช่วยให้ผู้ป่วยที่กำลังตกอยู่ในภาวะของความเครียด วิตกกังวล หาทงออกให้ตนเองมิได้ เกิดกำลังใจและมั่นใจว่าจะหายจากโรคและทำให้ผู้ป่วยมีความอบอุ่นทางจิตใจใช้กำลังใจต่อสู้กับโรคร้ายไข้เจ็บได้ การเรียกขวัญสู่ขวัญผู้ป่วยให้กลับคืนมาสู่ร่างกาย กลับคืนมาบ้านเรือนของตนเอง และกลับมาหาคนในครอบครัว เป็นกลวิธีที่ใช้ถ้อยคำที่ไพเราะอ่อนหวาน เชื่อเชิญและโน้มน้าว และมีการให้สินบนกับขวัญเพื่อขอให้ขวัญกลับคืนมาสู่ร่างกายของผู้ป่วย ดังตัวอย่าง

(ล่า) คันฮับมิ่งนำกะทันฮับขวัญนำกะได้	สิบขวัญโหมมาเต้าสิบขวัญเจ้ามาโฮม
คันทว่าฮกกะหมั้นหนามสนกะฝ่า	คันทว่าป่าซ้อันพันชั้นกะให้เจ้าถาง
เอาขวัญโหมมาใส่เนื้อเอาขวัญเนื้อมาใส่คิง	นอนหลับให้พอคินนอนตื่นให้พอดี
กินข้าวนำกะหวานกินตาลนำกะแซบ	มือกะสันวันกะจ้อมประกอบวันงาม
สิบขวัญโหมมาเต้าสิบขวัญเจ้ามาโฮม	ส่งขวัญคินให้เจ้าคืนมาบ้าน
กินข้าวฝี่เจ้ากะฮากเคี้ยวหมากฝี่เจ้ากะคาย	คินมาตายทอ้งเป่าแห่น่า

(บทร้องสำนวนนางคำปุ่น บุณนท์)

(แปลความ) รับมิ่งรับขวัญก็ได้ทุกทาง สิบขวัญที่อยู่บนหัวก็ขอให้มาอยู่กับเนื้อตัวของผู้ป่วย ถึงแม้จะปาจะรกรมากเพียงใดก็ขอให้ขวัญจงเดินทางมา เอาขวัญต่างๆ กลับคืนมาสู่ร่างกาย นอนหลับก็นอนให้สนิท กินข้าวกินปลาให้ร่อย ขอให้ขวัญกลับคืนมาบ้าน ขวัญไปกินข้าวฝี่ ไปเคี้ยวหมากฝี่ก็ขอให้คายทิ้งและกลับคืนมาบ้าน

(พูด) อ้าวบาดนี้สิมาเอาขวัญเต้อ ขอให้นางผู้นี้หายโรคหายภัย หายสรรพโรค หายสรรพโรค หายสรรพภัย อย่าให้อันใดมาพ่าย อย่าให้อันใดมาชุน อ้าวตกในมือนี้ ดีในมือนี้ อย่าให้ตกนำฝี่พราย อย่าให้หายนำฝี่ป่า ให้ขวัญเจ้ากลับคืนมากินข้าว นั้งเฮือนแผ่ดหญ้าแผ่ดมุงหนา มานั้งเฮือนแผ่ดหญ้าคามุงถี่ มากินดับไก่อกล่า มากินหน้าไก่อแดง มาเย้อขวัญเอี้ย

(บทร้องสำนวนนายลอย การุญ)

(แปลความ) ตอนนี้จะรับขวัญแล้ว ขอให้ผู้ป่วยนี้หายจากโรคร้าย อย่าให้ภัยพาลอันใด มาเบียดเบียน ขอให้หายจากโรคร้ายในวันนี้ อย่าไปกับผีพรายผีป่า ขอให้ขวัญกลับคืนมาอยู่ บ้านเรือน มากินข้าวกินปลา มากินไก่ มาเถิดนะขวัญเอ๋ย

(ลำ) คันตคน้ำพร้อมกันงม

คันทว่าไปฮอดแล้วให้เจ้าฟือผืนผ้า

เดินทางไปหม่องภูเส้นหญ้า

คันไต่ยีนเสียงเอิ้นให้เจ้าตัวคินมา

อย่าสุไปฮอกบ้านเอาป่าฮกต่างเอือน

มาอยู่เอือนเพิ่นแบ่งฝาไม้แดงมุงถี้

มีทั้งดับไถกกล้ามีทั้งหน้าไถแดง

คันทว่าสัตว์สี่เท้าถวายเจ้าให้ฮุ่งเอือง

คันตคตมพร้อมกันคัน

ผืนแพรวาให้เจ้าห่ม

ไปทางฟ้าหม่องภูแสนดาว

บให้ไปนอนค่างเถียงไถกลางด้าว

อย่าสุเอาแสงเดินดาวเฮ็ดแสงกะบอได้

มีบันข้าวใหญ่ผูกขาบันข้าววงผูกแขน

คันหนักจิตให้เจ้าได้หนักใจให้เจ้าอ่วย

คันไต่ยีนเสียงเอิ้นให้มาเย้อขวัญเอ๋ย

(บทร้องสำนวนนางลุ่ม นาโควงค์)

(แปลความ) ถ้าขวัญตกน้ำก็ขอให้ช่วยความหา ขวัญตกโคลนตมก็ขอให้ช่วย ถ้าขวัญ กลับมากก็ขอให้หาผ้าห่มแพรวามาให้ห่ม ขวัญที่เดินทางไปภูเขา เดินทางขึ้นฟ้าถ้าไต่ยีนเสียง เรียกก็ขอให้กลับคืนมา อย่าได้ไปนอนในป่า เอาแสงเดือนแสงดาวแทนแสงได้ กลับมานอนอยู่ที่ บ้าน ซึ่งมีข้าวปลาอาหารบริบูรณ์ มีทั้งสัตว์สองเท้าและสัตว์สี่เท้าที่จะมอบให้ ถ้าไต่ยีนเสียงเรียก ก็ขอให้กลับคืนมา

จากการวิจัยพบว่า บทร้องประกอบการเหย้ามีบทบาทหน้าที่ในการเป็นเครื่องมือปลอบ ประโลมขวัญของผู้ป่วย โดยปกติคนป่วยจะรู้สึกวิตกกังวลเกี่ยวกับอาการของโรค การรักษาโรค ด้วยการแพทย์แผนปัจจุบันอาจจะตอบสนองความต้องการของผู้ป่วยได้ไม่เพียงพอ^๓ การเรียกขวัญ และสู่ขวัญ จึงเป็นวิธีการหรือทางออกที่นำมาใช้ในการรักษาโรคควบคู่กับวิธีการอื่นๆ เพื่อให้ผู้ป่วย รู้สึกอบอุ่นใจ มีความมั่นคงในชีวิตมากขึ้น การรักษาผู้ป่วยด้วยการเหย้าในความหมายหนึ่งจึงเป็น วิธีการบำรุงขวัญกำลังใจนั่นเอง ถ้อยคำที่ปรากฏในบทร้องก็มีส่วนช่วยในการปลอบประโลมขวัญ โดยเฉพาะการใช้ถ้อยคำที่ไพเราะอ่อนหวาน และโน้มน้าวให้ขวัญอยากที่จะกลับคืนมาสู่ร่างกาย นอกจากนี้เสียงดนตรียังช่วยให้ผู้ป่วยเกิดความผ่อนคลายและปลดปล่อยอารมณ์หรือปัญหาที่ค้างคา ในจิตใจของผู้ป่วยทำให้ผู้ป่วยได้ระบายด้วยการแสดงออกในท่วงท่าต่างๆ หรือบางครั้งก็แสดงออก ด้วยการร้องไห้

จากการศึกษาบทบาทหน้าที่ของบทร้องประกอบพิธีกรรมเหย้า พบว่าหน้าที่ดังกล่าว นำไปเพื่อสัมฤทธิ์ผลของการรักษาโรค และหากจะวิเคราะห์ประสิทธิผลที่ได้รับจากการรักษาด้วย พิธีกรรมเหย้า จะพบว่ามีสาเหตุมาจากปัจจัยหลายประการดังนี้

^๓ สุกัญญา สุจฉายา (บรรณาธิการ), พิธีกรรม ดำเนิน นิตาน เพลง : บทบาทของคติชนกับ สังคมไทย, (กรุงเทพฯ: โครงการเผยแพร่ผลงานทางวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๘), หน้า ๑๗๙.

๑. ความเชื่อและความศรัทธา โดยเฉพาะความเชื่อความศรัทธาต่อผีและหมอเหยา โดยเชื่อว่าหมอเหยาสามารถติดต่อกับผีไต้ผีแดนใต้ และผีไต้ผีแดนสามารถรักษาอาการป่วยให้หายได้ ดังนั้นความเชื่อความศรัทธาจึงเป็นปัจจัยประการแรกที่ทำให้ผู้ป่วยมีความเชื่อมั่นว่าจะหายและมีกำลังใจต่อสู้กับโรค

๒. ความเข้าใจในตัวผู้ป่วยของหมอเหยา เพราะหมอเหยาเป็นบุคคลที่คลุกคลีอยู่ในพื้นที่เดียวกันกับผู้ป่วย ดังนั้นจึงตระหนักถึงปัญหาที่แท้จริงที่เกิดขึ้นกับผู้ป่วย และบางครั้งก็มีความเข้าใจมากกว่าแพทย์แผนปัจจุบัน จึงทำให้รู้ช่องทางในการอธิบายสาเหตุและวิธีการรักษามากกว่า

๓. การแบ่งปันความเอื้ออาทรที่มีต่อกัน หมอเหยา ผู้ป่วยและญาติมิตรได้มีการกระทำกิจกรรมร่วมกัน ทั้งพิธีกรรมเหยารักษาผู้ป่วย และพิธีกรรมเหยาเลี้ยงผี การได้มีกิจกรรมร่วมกันทำให้ลดปัญหาความขัดแย้งในสังคมได้ โดยเฉพาะการเหยาผู้ป่วยที่ใช้ปฏิสัมพันธ์ของคน ๓ กลุ่ม คือ หมอเหยา หมอแคน ผู้ป่วยและญาติของผู้ป่วย ทำให้มีการแลกเปลี่ยนทัศนคติต่อกัน การร่วมรับรู้ความรู้สึกของผู้ป่วยร่วมกัน เป็นการแบ่งปันความทุกข์ทางใจของผู้ป่วย ทำให้ผู้ป่วยมีกำลังใจมากยิ่งขึ้น

๔. บรรยากาศที่สร้างความสัมพันธ์ การรักษาโรคด้วยการเหยาอาศัยสถานที่ภายในบ้านของผู้ป่วย หมอเหยาเป็นผู้ที่ได้รับการนับถือจากผู้ป่วยและญาติของผู้ป่วย บางครั้งอาจจะมีความสัมพันธ์กันในทางเครือญาติ การประกอบพิธีกรรมที่บ้านก็มีความเป็นกันเองเพราะมีผู้มาร่วมพิธีกรรมหลายกลุ่ม ทำให้เกิดความอบอุ่นทางใจแก่ผู้ป่วยเมื่อได้เห็นคนมาให้กำลังใจ เวลาผู้ป่วยร้องไห้ก็มีคนร้องเป็นเพื่อน เวลาสุขขี้ก็มีคนหลายคนร้องเรียกขานทำให้เกิดบรรยากาศทางใจที่อบอุ่นถ้าหากจะเปรียบกับการรักษาโรคที่โรงพยาบาลแล้วแตกต่างกันอย่างสิ้นเชิง เพราะเป็นปฏิสัมพันธ์ระหว่างคนไข้กับเท่านั้น บรรยากาศมีความห่วงใยทำให้คนไข้รู้สึกหดหู่ใจ

๕. การได้ระบายปัญหาและความคับข้องใจ ด้วยกระบวนการและวิธีการรักษาที่ใช้การได้ถามหาสาเหตุ การวินิจฉัย การเสี่ยงทาย สามารถที่จะแสดงสาเหตุของความเจ็บป่วยได้ เมื่อคนป่วยรู้สึกบีบคั้นก็จะแสดงอาการต่างๆ ออกมา เช่น ร้องไห้ ดื่อกชกตัว ต่ำทอ เกรี้ยวกราดและก้าวร้าว สิ่งเหล่านี้เองที่ผู้ป่วยได้ระบายออกในระหว่างการประกอบพิธีกรรม เพราะช่วงเวลาปกตินั้นผู้ป่วยไม่สามารถที่จะกระทำเช่นนี้ได้

๖. ความรู้สึกอบอุ่นที่มีผู้คุ้มครอง ปัจจัยดังกล่าวเป็นผลสืบเนื่องมาจากความเชื่อและความศรัทธาในผี เมื่อเชื่อว่าผีปกป้องคุ้มครองอยู่ก็จะทำให้เกิดความอบอุ่นใจและมีกำลังใจและเมื่อมีการประกอบพิธีกรรมแสดงให้เห็นว่ามีความศักดิ์สิทธิ์ กระบวนการรักษาเป็นไปด้วยอำนาจของแดน ผู้ป่วยจึงเชื่อว่าได้รับความคุ้มครองจากอำนาจของผีไต้ผีแดนทางหนึ่ง แสดงให้เห็นว่าพิธีกรรมมีหน้าที่สำคัญในการที่ช่วยให้มนุษย์มีความมั่นคงทางใจ มีความสบายใจขึ้น เพราะพิธีกรรมมักจะเกี่ยวข้องกับอำนาจเหนือธรรมชาติและมักจะแก้ไขข้อข้องใจเกี่ยวกับเรื่องของปากท้องและความเจ็บป่วยที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวันด้วย

๗. การได้รับการยอมรับจากสังคม โรคที่เกิดจากการกระทำของผี คนส่วนมากมักจะมองว่าผู้ป่วยเป็น “โรคจิต” “โรคประสาท” หรือ “คนบ้า” ดังนั้นจึงต้องเข้ารับการรักษากับโรงพยาบาลที่เกี่ยวกับโรคเฉพาะทาง เช่น โรงพยาบาลจิตเวช จังหวัดนครพนม โรงพยาบาลศรีมหาโพธิ์ จังหวัดอุบลราชธานี โรงพยาบาลศรีธัญญา จังหวัดปทุมธานี เมื่อหายจากอาการป่วยมักจะถูกล้อเลียนว่าเป็นบ้า แต่การรักษาด้วยการเหยาเมื่อหายแล้วกลับได้รับการยอมรับและเห็นอกเห็นใจจากบุคคลในสังคม จึงไม่ทำให้ผู้ป่วยรู้สึกเกิดความแปลกแยก แต่ทั้งนี้ทั้งนั้นการรักษาด้วยการเหยาก็มักจะกระทำร่วมกันกับการรักษาด้วยวิธีทางการแพทย์สมัยใหม่ด้วย

จะเห็นได้ว่าบทร้องประกอบการเหยามีบทบาทสำคัญ ๔ ประการ คือ เป็นเครื่องมือในการถามหาสมุฏฐานของโรค เป็นเครื่องมือในการวินิจฉัยอาการเจ็บป่วย เป็นเครื่องมือในการบอกวิธีการแก้ไขและรักษา และเป็นเครื่องมือในการให้กำลังใจผู้ป่วย อันนำไปสู่สัมฤทธิ์ผลของการรักษาโรค